

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ СУЧАСНОСТІ: ІНТЕГРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Безумовно, національні правові системи різняться багатьма факторами і критеріями, структурами і стилями, мовними і традиційними особливостями, історичними та географічними умовами. Не є винятком і формування, розвиток та впровадження у політику, економіку, психологію, законодавство рівності прав, можливостей та соціального статусу статей.

Незважаючи на те, що категорія «правова система» є порівняно молодого юридичною категорією, слід віддати належне її розробникам і дослідникам за вагомий внесок не тільки в її визначення, аналіз сутності і природи, а й виокремлення критеріїв класифікації та типології правових систем. Причому правові системи можна класифікувати за різними критеріями: юридичними, економічними, географічними, етнографічними, ідеологічними тощо. Співвідношення цих критеріїв у різних державах різне. Порівняльне вивчення правових систем дає змогу знайти як загальні характеристики, тенденції розвитку, так і особливості генезису, функцій і структури окремих інститутів [10, с. 68].

Нині в умовах глобалізаційних процесів, коли розвивається світова та європейська інтеграція, на нашу думку, цікавими характеристиками правових сімей є загальні правові принципи — керівні начала та ідеї права. За допомогою них можна не тільки говорити про відмінності, скільки про особливості національних правових систем, а також виокремити спільне, характерне для національних правових систем різних правових сімей.

Запровадження у вітчизняну правову систему міжнародно-правових норм і стандартів передбачає глибоке дослідження закономірностей і тенденцій розвитку світової правової системи, окремих правових сімей, національних правових систем з урахуванням національних традицій і здобутків юридичної науки, зокрема правового регулювання гендерних відносин [3, с. 736].

У сучасному світі, коли відбуваються значні інтеграційні процеси, жоден регіон, країна, народ не можуть нормально розвиватися, якщо вони ізольовані від світового співтовариства. Очевидним стає той факт, що життєво важливі для людства проблеми успішно вирішуються лише зусиллями усіх країн і народів. Це свідчить про необхідність перегляду багатьох традиційних завдань, орієнтирів, стереотипів, у тому числі й гендерних [6, с. 23]. Якщо ж розглянути для характеристики правових сімей принцип гендерної рівності, то і тут можна визначити не тільки особливості, скільки спільні риси та процеси формування різних правових систем, що тільки підтверджують інтеграційні правові тенденції сьогодення.

В основу типології правових систем за критерієм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків покладений політико-правовий аспект функціонування держави. Враховуючи, що забезпечення гендерної рівності є одним із напрямів діяльності соціальної держави, класифікація країн та аналіз гендерної складової у функціонуванні національних правових систем здійснюється залежно від типу соціальної політики держави [7, с. 126]. У цьому випадку класичний поділ правових систем на романо-германську та англосаксонську групи є допоміжним, а не основним критерієм класифікації.

Найбільш ранній підхід розділяє соціальні держави та їх правові системи на дві групи, залежно від того, який саме підхід застосовувався у сфері соціального забезпечення населення: залишко-

вий — коли надаються мінімальні гарантії соціальної допомоги, чи інституціональний — коли забезпечується певний рівень підтримки.

На початку 90-х років ХХ ст. були запропоновані нові підходи до типології соціальних держав та їх правових систем. Найбільшу популярність здобула запропонована Еспрігн-Андерсоном класифікація правових систем соціальних держав, відповідно: консервативна, ліберальна, соціал-демократична. В основу класифікації Еспрігн-Андерсена покладений прямий зв'язок форми держави, її правової системи та ринку праці. Цей підхід зазнав нищівної критики з боку феміністичних течій, які дорікали його автору за те, що неоплачувана домашня праця жінок фактично не була врахована у типології. Цьому підходу протиставляється класифікація Льюїс, згідно з якою виокремлюється три типи держав та їх правових систем: з сильною, перехідною та слабкою моделями матеріального забезпечення сім'ї. За допомогою цих гендерних моделей пояснюється високий, помірний та низький рівень економічної залежності жінок, який визначається їх зайнятістю на ринку праці, а також залежність від розвитку соціальної інфраструктури, зокрема дитячих дошкільних закладів. На сьогодні дедалі більшого визнання здобуває підхід, який фокусує аналіз соціальних держав та їх правових систем на тріаді «держава-ринок-сім'я».

Враховуючи класифікацію Еспрігн-Андерсена з погляду вирішення гендерних проблем, правові системи світу можуть бути розподілені на такі: соціал-демократичні, ліберальні та консервативні.

Держави з соціально-демократичним правовим спрямування характеризуються гендерною політикою, орієнтованою на рівність, підтримку зайнятості шляхом розвитку державних соціальних послуг, громадянським суспільством, у якому жіночий рух відіграє незначну роль. Перевагами цього типу є політика, спрямована на рівну оплату й рівні можливості, яка забезпечує солідарність в оплаті праці та загальну гендерно-нейтральну державну політику. Засобами запровадження гендерної політики цього типу є розширення можливостей, співмірна цінність, зміни у розподілі домашньої роботи. Прикладом є скандинавські країни (до речі, заслуговує на окреме вивчення їх досвід щодо реалізації положень програм підтримки чоловіків) [5, с. 25].

У ліберальних країнах розподіл місць залежить від ринку: держава відіграє мінімальну роль у розширенні можливостей; догляд за дітьми розглядається як приватна справа, що має вирішуватися ринковою пропозицією; діють сильні ліберальні жіночі рухи. У сфері гендеру існує формальна правова рівність між жінками і чоловіками; підтримуються окремі види антидискримінаційної політики, що стимулює рівні можливості. Гендерна політика здійснюється за допомогою антидискримінаційних механізмів, позитивних дій, застосування співмірної цінності. Прикладами країн із ліберальною формою соціальної держави є Велика Британія, США, Канада, Австралія. Так, у Великій Британії діє Закон «Про рівноправність оплати праці» (1970 р.), відповідно до якого працівники можуть вимагати рівної оплати у суді, якщо вони вважають, що робота, яку вони виконують, має рівнозначну цінність з роботою, яку виконує колега іншої статі на тій самій посаді. У політичній сфері Законом «Про гендерну дискримінацію (на виборах)» (2002 р.) політичним партіям дозволяється обирати заходи для зменшення гендерної нерівності.

Консервативний тип передбачає, що жінки і чоловіки задіяні у різних сферах: чоловіки займаються оплачуваною роботою, а жінки здебільшого домашнім господарством і сім'єю; мінімальними є послуги по догляді за дітьми; відчутним є вплив католицьких соціальних норм і консервативної державної моделі. Позитивною рисою цього типу є підтримка відпусток для догляду за дитиною, тому роль жінки як матері надійно захищено. Прикладом країн цього типу є Німеччина, Італія, Франція.

Отже, теоретична та методологічна основа дослідження проблем гендерної рівності пов'язана з ідеєю взаємозалежності суспільних явищ, принципом історизму й міжгалузєвою науковою інтеграцією як визначальним компонентом розвитку людознавства. Суспільна реальність як процес потребує особливої уваги до виявлення причинно-наслідкових зв'язків залежно від суспільних процесів, які в ній відбуваються [8, с. 51].

Необхідність правового регулювання гендерних відносин зумовлена також їх фундаментальністю. На сьогодні гендерна проблематика зачепила майже всі сфери самореалізації сучасної людини — бізнес, економіку, політику, спорт, культуру [9, с. 12].

Таким чином, своєчасне, ефективне, науково обґрунтоване правове регулювання гендерних відносин відкриває широкі можливості для соціально справедливого розподілу прав та можливостей у суспільстві між різними статями.

У країнах світу відбувається процес наповнення гендерним змістом національного законодавства. Темпи врахування рівних прав і можливостей у законодавстві різних країн відбуваються залежно від сили впливу інших соціальних норм — традицій, звичаїв, усталеної моралі, політичних норм, висунутих політичними партіями, а також національного менталітету. Суспільства також перебувають під впливом законів релігії, які справляють значний вплив на формування традиційних норм і залишаються у великій кількості чинними. Це пов'язано з розвитком капіталу в цих країнах. У тих із них, де капітал набув свого розвитку, спостерігаються пришвидшені темпи творення правової бази в усіх сферах життя. Там, де феодальні відносини вкорінені, правова база розвивається повільніше і, відповідно, повільніше формується правова культура населення. Це зумовлює й те, що по-різному відбувається процес освоєння гендеру нового часу й відображення його в чинному законодавстві різних галузей права. Навіть Європа не є гендерно однорідною. Вона несе особливості щодо гендерного втілення у праві в північних і південних країнах, Центральної Європи, країн Балтії, Східної Європи, країн СНД — європейський та азіатський регіон. Так, попри всі особливості діє тенденція до зближення гендерних процесів в юридичному їх вираженні, а саме формування гендерного компоненту в системі законодавства. Сьогодні світова юридична наука дедалі більше говорить про гендерне право.

Гендерне право — це комплексний правовий інститут, який складається з правових норм, що встановлюють засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачають межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі [1, с. 9].

Але не слід забувати про наявність не тільки певних концептів інтегрування тих чи інших нововведень у життя суспільства, а й про сукупність національного законодавства, яке в більшості демократичних країн закріплює загальний принцип рівності. Так, майже всі конституції визнають принципи і стандарти міжнародного права і зобов'язуються виконувати їх, закріпивши в основному законі. Отже, логічно, що вони мають закріпити і гендерні права та стандарти щодо рівності прав і можливостей. Конституція як вищий закон є гарантом рівності для всіх громадян незалежно від статі у їх правах і можливостях. Закріплення у конституціях рівності прав і можливостей статей є характерним для сучасності, однак воно має особливості у різних країнах.

Крім фактичного правового регулювання дуже важливу роль у гендерному питанні відіграють ще й механізми забезпечення гендерної рівності — упорядковані системи міжнародних, регіональних і національних організаційних структур державного і громадського характеру, діяльність яких спрямована на утвердження гендерних принципів у різних сферах соціального життя та гарантування здійснення вироблених ними гендерних стратегій і відповідної до них гендерної політики [4, с. 37].

Не менш цікавим є інститут експертизи національного законодавства, у нашому випадку — гендерний. Питання гендерної експертизи національного законодавства не раз порушувалося у міжнародних документах як об'єктивна необхідність створення правових можливостей забезпечення гендерної рівності в реальному житті, в усіх формах його функціонування.

Так, гендерна експертиза різних галузей законодавства в 1990-ті роки була проведена в Канаді, що сприяло активізації законодавчого процесу з проблематики гендеру. У 2001 р. надруковані результати гендерної експертизи російського законодавства у книзі «Гендерна експертиза російського законодавства».

На основі узагальнення світового досвіду наука і практика визначають типи державної політики щодо жінок, яким мають відповідати й необхідні механізми її реалізації:

1) патріархальна політика держави — діяльність, метою і змістом якої є зосередження основного місця і ролі жінки на виконанні природної функції материнства і веденні домашнього господарства, усунення її від участі в публічній сфері життя і обмеження у професійній діяльності, визнання залежності жінки від влади, власності й ідеології, формованої чоловіками;

2) патерналістська політика держави — напрям державної діяльності щодо жінок, змістом якої є проголошення і захист прав та свобод нарівні з чоловіками, організоване залучення жінок до державних форм організованої влади й управління, створення системи пілг і захисту материн-

ства і дитинства, регулювання участі жінок у системі виробництва, пропаганда образу жінки як рівної з чоловіком;

3) егалітарна державна політика — цілеспрямована діяльність держави на створення умов і можливостей для жінок нарівні з чоловіками, забезпечення гарантій для їх волевиявлення, самоутвердження й самореалізації, вираження особистісних сил людини обох статей.

Отже, характер державної політики зумовлює зміст гендерних стратегій та прийняття відповідної до них політики в усіх сферах життя, наявність механізмів її втілення, ставлення до гендерних перспектив. Процес прийняття законів про гендерну рівність у країнах різного рівня розвитку, історичної долі й темпів розвитку та перетворень є й формою відпрацювання національних механізмів утвердження гендерної рівності.

Світове співтовариство дало зразки гендерного функціонування різних державних структур. Серед таких органів, як свідчить світова практика, на всіх рівнях управління державою можуть бути виокремлені такі державні або державно-громадські структури:

1) президентські структури: радник з гендерних питань; консультативно-дорадчий орган з гендерної проблематики та ін.;

2) парламентські структури: радник з гендерних питань при голові парламенту; парламентський комітет у справах гендерної рівності (рівних можливостей) або підкомітет у справах гендеру при одному з парламентських комітетів; науково-дорадчий орган з питань гендеру; жіночі фракції та ін. [4, с. 78];

3) урядові структури: радник при прем'єр-міністрі; управління при прем'єр-міністрі або інших високопоставлених членах кабінету; управління з гендерної проблематики, створене як самостійна структура всередині кабінету міністрів, комісія у справах гендерної рівності при уряді та різні комітети, комісії;

4) служба омбудсмена з рівних прав і можливостей;

5) суд — як один з найважливіших інститутів забезпечення законності у демократичному суспільстві, основна гарантія захисту прав і свобод людини, у тому числі у питаннях гендерної рівності. Суди здійснюють найбільш повну перевірку доказів, наданих сторонами, судова процедура забезпечує змагальність сторін і гласність судового розгляду.

Підсумовуючи зазначене вище, слід ще раз наголосити, що державно-правовий механізм забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок складається з: 1) діяльності органів державної влади, до компетенції яких відносяться питання рівних прав і рівних можливостей чоловіків та жінок; 2) комплексних механізмів формування і розподілу державних ресурсів (бюджет, державні програми, податкова політика, що включає підтримку благодійних, некомерційних, правозахисних організацій, законодавство про соціальне замовлення та ін.); 3) діяльності уповноваженого з прав людини; 4) судового й адміністративного захисту прав людини і громадянина [2, с. 189].

Так, якщо повернутися до питання правових систем і підбити підсумки всього зазначеного, то слід сказати, що кожна із запропонованих систем приблизно в рівному обсязі справляється зі своїми завданнями у контексті гендерної рівності і, що ще важливо, всі зазначені вище правові системи з їх розвитком набувають схожих риси, деякі ідентичні положення, незважаючи навіть на свої суттєві внутрішні структурні відмінності. Це говорить передусім про те, що в сучасному всесвітньому суспільстві відбуваються зримі процеси глобалізації та взаємної інтеграції, які, у тому числі, залишають свій відбиток і на гендерній проблематиці, уніфікуючи її регулювання — з одного боку, і роблячи її глобальною — з другого.

Список використаних джерел

1. *Болотіна Н. Б.* Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза / Н. Б. Болотіна. — К. : Логос, 2001. — 82 с.
2. *Дашковська О. Р.* Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності / О. Р. Дашковська. — Х. : Право, 2005. — 224 с.
3. *Марченко М. Н.* Проблемы теории государства и права : учеб. / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2006. — 480 с.
4. *Мельник Т. М.* Міжнародний досвід гендерних перетворень. — К. : Логос, 2004. — 320 с.

5. *Онiщенко Н.* Гендерні дослідження в сучасному суспільстві: проблеми, реалії, перспективи / Н. Онiщенко, С. Береза, Л. Макаренко // Віче. — 2009. — № 17. — С. 25–28.
6. *Онiщенко Н.* Правові аспекти гендерної політики в умовах подолання кризових явищ / Н. Онiщенко, О. Львова, Л. Макаренко // Віче. — 2009. — № 9. — С. 22–24.
7. *Онiщенко Н. М.* Гендерна рівність. / Н. М. Онiщенко, М. О. Томашевська // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. — К. : Юридична думка, 2007. — 990 с.
8. *Онiщенко Н. М.* Гендерно-правова експертиза як складова правотворчого процесу в Україні / Н. Онiщенко, М. Томашевська // Порівняльно-правові дослідження. — 2006. — № 1. — С. 48–56.
9. *Онiщенко Н. М.* Гендерно чутлива політика як один з напрямів реформування правової системи України / Н. М. Онiщенко // Судова апеляція. — 2006. — № 3. — С. 8–14.
10. *Харитонов О. І.* Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції / О. І. Харитонova, Є. О. Харитонов. — Х., 2006. — 353 с.

Гольцов І. С. Порівняльно-правовий аналіз гендерного забезпечення у правових системах сучасності: інтегративний аспект

У статті проаналізовано регулювання гендерного питання у різних правових системах сучасності, узагальнено механізми регулювання, представлено дефініцію гендерного права. Автор демонструє ідентичність правових систем у контексті регулювання гендерних взаємин, пояснюючи це всесвітніми глобалізаційними та інтеграційними процесами.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна право, правова система, регулювання, інтеграція.

Гольцов И. С. Сравнительно-правовой анализ гендерного обеспечения в правовых системах современности: интегративный аспект

В статье проанализировано регулирование гендерного вопроса в разных правовых системах современности, обобщены механизмы регулирования, представлена дефиниция гендерного права. Автор демонстрирует идентичность правовых систем в контексте регулирования гендерных взаимоотношений, объясняя это всемирными глобализационными и интеграционными процессами.

Ключевые слова: гендерное равенство, гендерное право, правовая система, регулирование, интеграция.

Goltsov I. Comparative legal analysis to ensure gender in the legal systems of the present: the integrative aspect

The article analyzes the regulation of gender in different legal systems of today; are summarized regulatory mechanisms, presented a definition of gender rights. Author demonstrates the identity of legal systems in the context of regulation of gender relations, explaining that the worldwide globalization and integration processes.

Key words: gender equality, gender rights, the legal system, regulation, integration.

УДК 340.1

*Євген Євгенович Звонков,
студент юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

КАТЕГОРІЇ «ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ» ТА «ПРАВОВИЙ ВПЛИВ»: ЦІННІСНИЙ ПРОЯВ

Розмірковуючи про ціннісні виміри права, слід зазначити, що ця цінність може бути доктринальною, науковою, а також прикладною, цінність — у дії, динаміці, русі. Саме такими функціональними, потенційними вимірами цінності права є категорії «правове регулювання» та «правовий вплив».